

Veronika Řeháková

**Christologie
a soteriologie Matthiase
Josepha Scheebena**
a jeho vliv na světovou
a českou teologii

Christologie a soteriologie Matthiase Josepha Scheebena a jeho vliv na světovou a českou teologii

Veronika Řeháková

Recenzovali:

Tomáš Machula (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)

Ctirad V. Pospíšil (Univerzita Karlova)

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Alena Machoninová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2025

© Veronika Řeháková, 2025

ISBN 978-80-246-6149-0

ISBN 978-80-246-6162-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

*Věnováno mému učiteli a kolegovi
Ctiradovi Václavu Pospíšilovi*

Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.
Jan 12,32

Obsah

Úvod: Scheeben inspirující i pozapomínaný	13
ČÁST PRVNÍ:	
M. J. SCHEEBEN – OSOBNÍ A PROFESNÍ ŽIVOT V KONTEXTU DOBY	
I. Scheebenova doba – katolická církev a stát v Německu v devatenáctém století	20
II. Scheebenův osobní a profesní život	24
II.1 Dětství a období studií	25
II.2 Kněžská, profesorská a vědeckopublikační činnost	27
II.3 Povahopis a závěr života	33
ČÁST DRUHÁ:	
SCHEEBENOVO TEOLOGICKÉ DÍLO A ZÁJEM O NĚJ VE SVĚTĚ A ZE STRANY ČESKÉ DOGMATICKÉ TEOLOGIE	
III. Scheebenovo dogmatickoteologické dílo – kontext, zdroje a základní struktury myšlení	36
III.1 Světla a stíny dogmatické teologie v éře manualistiky	37
III.2 Římské prostředí a vybraní Scheebenovi vyučující	41
III.3 Přehled teologických spisů M. J. Scheebena	49
III.3.1 Spisy dogmatickoteologické	50
III.3.2 Asketické či spirituálněteologické spisy	52
III.3.3 Spisy apologetické	53
III.4 Základní struktury myšlení v Scheebenově dogmatické teologii	54
III.5 Scheebenovy prameny dogmatickoteologické reflexe – teologové	61
III.6 Obecnější charakteristika M. J. Scheebena coby teologa	69

IV. Zájem o Scheebenovo dogmatickoteologické dílo ve světě od roku 1861 až do dnešních dnů	72
IV.1 Německá katolická dogmatická teologie	74
IV.1.1 Od roku 1862 do Druhého vatikánského koncilu	74
IV.1.2 Po Druhém vatikánském koncilu do roku 2023	81
IV.2 Teologové píšící románskými jazyky	84
IV.3 Anglofonní teologové	86
IV.4 Polská katolická dogmatická teologie	88
IV.5 Překlady do cizích jazyků	89
IV.6 Vyhodnocení základních tendencí v recipování Scheebenova díla ve světě	90
V. Zájem o Scheebenovo dogmatickoteologické dílo ze strany české katolické dogmatické teologie od roku 1861 až do dnešních dnů	92
V.1 Období 1861–1918	95
V.1.1 Zájem o osobu a dílo M. J. Scheebena obecně	96
V.1.2 Teologové z pražské arcidiecéze	98
V.1.3 Autoři z českobudějovické diecéze	100
V.1.4 Kněží z litoměřické a královéhradecké diecéze	102
V.1.5 Bohoslovci a teologové z olomoucké arcidiecéze	104
V.1.6 Bohoslovec a kněží brněnské diecéze	108
V.1.7 Dílčí shrnutí výzkumu	110
V.2 Období 1918–1948	112
V.2.1 Zájem o osobu M. J. Scheebena a jeho konkrétní spisy	113
V.2.2 Teologové a jeden historik z českých diecézí	115
V.2.3 Kněží brněnské diecéze	120
V.2.4 Kněží pocházející z olomoucké arcidiecéze	123
V.2.5 Čeští dominikáni	126
V.2.6 Čeští redemptoristé	130
V.2.7 Nekatoličtí teologové	135
V.2.8 Shrnutí výzkumu daného období	137
V.3 Období od roku 1948 dodnes	139
V.3.1 Teologové působící v českých zemích v letech 1948–1989	140
V.3.2 Čeští teologové působící v exilu od roku 1948	146
V.3.3 Teologové publikující v českých zemích od roku 1989 dodnes	150
V.3.4 Dílčí vyhodnocení výzkumu	155
V.4 Shrnutí výzkumu od roku 1861 dodnes a srovnání se světovou katolickou dogmatikou	158

ČÁST TŘETÍ:

ZÁKLADNÍ STAVEBNÍ KAMENY SCHEEBENOVY CHRISTOLOGIE A SOTERIOLOGIE

VI. Biblická východiska Scheebenovy christologie	163
VI.1 Struktura a hlavní témata dvou christologických pasáží primárně odkazujících na Nový zákon v <i>Handbuch der katholischen Dogmatik</i>	165
VI.1.1 „Nauka Písma, zvláště Nového zákona o Kristově bytosti“	166
VI.1.2 „Stavy (status) Kristova lidství a hlavní momenty jeho života (<i>mysteria vitae Christi</i>)“	166
VI.2 Scheebenovy metody práce s Písmem	167
VI.3 Novozákonní texty v Scheebenově christologii	170
VI.3.1 Synoptická evangelia a Skutky apoštolů	170
VI.3.1.1 Kristův původ podle Matoušova a Lukášova evangelia	170
VI.3.2 Janovské spisy	172
VI.3.2.1 Kristův původ v janovské christologii	172
VI.3.2.2 Kristovo vzkříšení u Jana	175
VI.3.3 Pavlovské listy	176
VI.3.4 List Židům a Petrovy listy	181
VI.4 Hlavní Kristova jména podle Písma	182
VI.5 Závěr: Světla a stíny Scheebenovy práce s Písmem v oblasti christologie	184
VII. Tři Kristovy úřady v kontextu christologických titulů v Scheebenových hlavních spisech	187
VII.1 Christologické tituly – jejich pojetí a začlenění v Scheebenově christologii a soteriologii	188
VII.2 Tři hierarchické úřady v Ježíši Kristu celkově	190
VII.3 Kristův prorocko-apoštolský učitelský úřad	195
VII.4 Kristův kněžský úřad	202
VII.4.1 Kristův kněžský úřad v kontextu Scheebenovy soteriologické reflexe a ostatních dvou úřadů	202
VII.4.2 Kristovo kněžství – jeho základní charakteristika	203
VII.4.3 Obět kříže jako ústřední funkce Kristova kněžství	207
VII.4.4 Trojiční ukotvení Kristovy oběti	214
VII.4.5 Závěr ke Kristovu kněžskému úřadu	217
VII.5 Kristův královský úřad	219
VII.5.1 Kristův královský úřad v kontextu ostatních úřadů a v návaznosti na starozákonní předpovědi	219
VII.5.2 Král tvorstva a vesmíru se svým novým nadpřirozeným řádem	222

VII.5.3	Kristovo království a církev	225
VII.5.4	Vyhodnocení Scheebenovy tematiky spojené s Kristovým královským úřadem	233
VII.6	Naše souzvučky a nesouzvučky se Scheebenovými třemi Kristovými úřady	234
VIII.	Soteriologické kategorie v hlavních spisech M. J. Scheebena	239
VIII.1	Scheebenova soteriologie – její dobový kontext a celková charakteristika	240
VIII.1.1	Dobová východiska Scheebenovy soteriologie	241
VIII.1.2	Hlavní myšlenkové linie a témata	243
VIII.1.3	Základní rysy Kristova díla spasení podle Scheebena	244
VIII.2	Primární účel vtělení a účinky spásy	246
VIII.3	Soteriologický význam Kristova spasitelství – obecně a vybrané kategorie	250
VIII.3.1	Kategorie vykoupení	252
VIII.3.2	Kategorie smíření	253
VIII.3.3	Kategorie zadostiučinění	255
VIII.3.4	Kategorie zásluhy – Verdienst a Sühneverdienst	260
VIII.3.5	Kategorie oběti	263
VIII.4	Závěr: Světla a stíny Scheebenovy soteriologie	268
	Celkový závěr: Scheebenova christologie a soteriologie na rozhraní věků	271
	Použitá literatura a ostatní zdroje	279
	Summary	292
	Jmenný rejstřík	296

Úvod: Scheeben inspirující i pozapomínaný

Kolínskému profesorovi Matthiasi Josephu Scheebenovi patří od druhé poloviny devatenáctého století v rámci katolické teologie bezesporu významné postavení. Jeho myšlenkový odkaz přitahuje pozornost až do dnešních dnů nejen v evropských zemích, ale i ve Spojených státech amerických. Je pochopitelné, že během tak dlouhého časového období každá generace teologů a věřících nacházela v jeho textech různé důrazy, a to v závislosti na kontextu doby i podle potřeb místní církve. Ani česká církev nebyla výjimkou. Až do osudového roku 1948 díla českých autorů vykazovala značnou a tematicky mnohvrstevnou znalost Scheebenova myšlení. Jeden z našich teologů dokonce později vyslovil návrh prohlásit německého velikána za učitele církve.

Nyní konstatované naznačuje, proč právě M. J. Scheeben a česká dogmatická teologie figurují v titulu monografie. Jaké jsou tedy důvody jejího sepsání a cesta k ní? Je tomu již řada let, kdy mne jméno německého dogmatika zaujalo v překladové studii Y. Congara o Božích vlastnostech.¹ Znovu mi pak vytanulo na mysl, když jsem hledala vhodné badatelské téma ve svém oboru. A tak jsem se začala seznamovat se Scheebenovými německými texty, které jsou psány bohatým jazykem a rozvinutým, až komplikovaným stylem. V únoru 2022 jsem pak díky příspěvku organizace Renovabis vycestovala do sousedního Německa a vydala se po stopách rodáka z Meckenheimu. V Kolíně nad Rýnem, kde prožil většinu života, se nacházejí dvě explicitní připomínky této osobnosti: pamětní deska na budově bývalého semináře, kde vyučoval

---

1 Yves Congar: *Mateřství v Bohu a ženskost Ducha svatého*, *Salve* 19, č. 1 (2009), s. 21–32.

a bydlel, a hrob s výrazným památníkem na hlavním městském hřbitově Melaten. Žel archivní dokumenty spojené s jeho osobností a rukopisy jeho děl byly zničeny následkem bombardování města na konci druhé světové války.

Scheebenovo teologické dílo je nesmírně obsáhlé, zahrnuje v podstatě všechny dogmatické traktáty a překračuje do oblasti spirituality a blízkého oboru, apologetiky. Konkrétní témata budoucí knihy krystalizovala postupně, vybírala jsem taková, kterým předchází badatelé doposud nevěnovali výraznou pozornost. V průběhu několika let jsem se pokoušela pronikat do vybraných otázek odkazu zmíněného velikána devatenáctého století a z pohledu dnešní katolické dogmatiky v nich rozlišovat světla a stíny. Dílčí výsledky své analýzy, interpretace a vyhodnocení Scheebenových textů jsem publikovala pro místní odbornou obec v periodiku *Studia theologica*² a pro mezinárodní čtenářstvo pak v renomovaném časopise *Zeitschrift für neuere Theologiegeschichte* (*Journal for the History of Modern Theology*).³

Předkládaná kniha není pouhým souhrnem zmíněných studií. Bylo třeba sepsat historické a další nové partie, které by uvedly čtenáře do mnohovrstevné problematiky. Ba co víc, dlouhodobé úsilí přineslo ve finální fázi další plody: hlubší pochopení některých otázek, na nichž jsem pracovala dříve, a schopnost vnímat nové souvislosti napříč tématy a ve zkoumaném celku. Na vlastní kůži jsem zakusila, jak při interpretaci textů působí proměňující se předporozumění a hermeneutický kruh. Do hry vstupovalo také schéma sémiotického trojúhelníku, protože svou roli zde hrál rovněž Ten, do jehož tajemství texty mířily a také má vlastní zkušenost s prezentovaným mystériem.⁴ Nynější interpretace tudíž není pouze lingvistickou hrou, ale také konfrontací osobních setkání,

2 Veronika Řeháková: Matthias Joseph Scheeben a Kristův učitelský úřad v jeho hlavních spisech, *Studia theologica* 23, č. 3 (2021), s. 19–37; Kristův kněžský úřad v hlavních spisech M. J. Scheebena, *Studia theologica* 23, č. 4 (2021), s. 85–105; Kristův královský úřad a celkové shrnutí tří Kristových úřadů v hlavních spisech M. J. Scheebena, *Studia theologica* 24, č. 3 (2022), s. 17–39; Matthias Joseph Scheeben a česká katolická dogmatická teologie: Obecný úvod a období 1861–1918, *Studia theologica* 24, č. 4 (2022), s. 67–89; Matthias Joseph Scheeben a česká katolická dogmatická teologie v letech 1918–1948, *Studia theologica* 25, č. 1 (2023), s. 75–105; Matthias Joseph Scheeben a česká katolická dogmatická teologie – období od roku 1948 dodnes, *Studia theologica* 25, č. 3 (2023), s. 1–21; Biblická východiska Scheebenovy christologie, *Studia theologica* 26, č. 1 (2024), s. 165–189; Soteriologické kategorie v hlavních spisech M. J. Scheebena, *Studia theologica* 26, č. 4 (2024), s. 51–82.

3 Veronika Řeháková: Matthias Joseph Scheeben and Czech Catholic Theology 1861–2023, *Journal for the History of Modern Theology* / *Zeitschrift für neuere Theologiegeschichte* 31, č. 2 (2024), s. 215–232.

4 Srov. první kapitulu dosud nepublikovaného 3. vydání *Hermeneutiky mystéria* od C. V. Pospíšila.

Scheebenova a mého, s tématy, která budou na dalších stranách analyzována.

Sluší se podotknout, že dílo tohoto typu má sice hlavního autora, nicméně vzniká rovněž na základě jiné druhotné literatury a v diskuzích s kolegy.⁵ Z uvedeného důvodu se od tohoto okamžiku bude v textu místo singuláru objevovat první osoba čísla množného.

Čtenář drží v rukou vůbec **první pojednání v českém jazyce, jehož primárním předmětem zájmu je dogmatickoteologické dílo kolínského teologa M. J. Scheebena**, respektive jeho klíčové aspekty. Tímto počinem se řadíme k více než stovce knih a článků, které byly od roku 1861 až dodnes sepsány v různých cizích jazycích. Monografie má napomoci překlenout dvojí propast, zapříčiněnou čtyřicetiletou nadvládou komunistické strany: jednak trhlinu v předávání české dogmatickoteologické reflexe, jednak dlouhodobou izolaci české katolické teologie od oné světové. Jde nám tedy na jedné straně o navázání na předešlé generace českých dogmatiků ohledně zájmu o dědictví německého myslitele Scheebena, na straně druhé o vzájemné sdílení daného předmětu se zahraničními odborníky. Ještě jinak řečeno, důvodem našeho zkoumání je totiž hlubší poznání toho, kdo jsme. Identita partikulární církve v českých zemích má totiž svůj diachronní a synchronní rozměr, tedy jak své kořeny, tak své místo v univerzální církvi a její vztah k jiným partikulárním církvím.

Předkládaná monografie je primárně prací teologickou. Soustředí se na dva hlavní cíle: představit dominantní témata Scheebenovy christologicko-soteriologické reflexe a zmapovat recepci odkazu německého velikána předminulého století ze strany české dogmatické teologie. K oběma nedílně patří i vyhodnocení obou oblastí výzkumu. Spolu s nimi si klademe přidružené cíle, které považujeme za neméně důležité: seznámit české prostředí s odkazem kolínského profesora, upozornit na určitou výseč systematickoteologické reflexe pěti generací českých dogmatiků, tj. od druhé poloviny devatenáctého století dodnes, a podnítit čtenáře k zájmu o myšlenkové poselství starých mistrů.

Kniha sestává ze tří částí. První je svým obsahem i metodou zpracování historická. Zde hodláme stručně představit životní příběh Matthiase

---

5 Chtěla bych poděkovat všem, kteří větším či menším dílem přispěli ke zdaru tohoto díla. Na prvním místě vyjadřuji velkou vděčnost své komunitě, jmenovitě Georgině Clarsonové a Kláře Maliňákové, svým rodičům Vojtěchovi a Marii Řehákovým a dalším přátelům a kolegům, zejména Ctiradu V. Pospíšilovi za cenné konzultace a Martině Pavelkové za poskytnutí relevantní literatury.

Josepha Scheebena, a to v jeho dobovém kontextu. Uvedenou partii tvoří dvě kapitoly. První v základních črtách vykresluje situaci katolické církve v Německu zvláště ve vztahu ke státní moci během turbulentního devatenáctého století. Druhá kapitola pak přináší životopis rodáka z Meckenheimu, včetně informací o autorově bohaté a vícevrstevné spisovatelské činnosti. Pokusíme se rovněž o vystižení základních charakteristik jeho osobnosti.

Druhá část této monografie se soustředí na Scheebenovo dogmaticko-teologické dílo a je rozvržena do tří kapitol. První je jakousi předsíní či vstupní prostorou pomyslné budovy myšlenkového dědictví kolínského profesora. Přibližuje dobový kontext zmíněné teologické disciplíny, uvádí seznam autorových spisů, zkoumá hlavní prameny a základní struktury jeho myšlení. Druhá a třetí kapitola se zaměřují na recepci daného odkazu ze strany jeho současníků, a zvláště následujících generací, což zahrnuje dlouhé období od roku 1861 až do dnešních dnů. Nejprve vypočítáváme počiny badatelů z nejrůznějších končin katolického světa, z nichž největší podíl náleží německé dogmatické obci. Naše hlavní pozornost se pak soustředí na české teology a mapuje i vyhodnocuje jejich zájem o Scheebenovo dílo. Tato třetí, rozsáhlá kapitola přináší plody důkladné rešerše a koresponduje s jedním z hlavních cílů předkládané knihy.

Třetí partie má za cíl uvést čtenáře do problematiky Scheebenovy christologie a soteriologie. Zdůrazňujeme, že aplikujeme metodu systematickoteologické analýzy myšlenkových struktur, přičemž nám jde nikoli pouze o rozbor textů a dokumentaci, nýbrž také o konfrontaci autorova myšlení s dnešním stavem christologické reflexe a v neposlední řadě i o hledání přínosnosti jeho formulací vzhledem k samotnému věčnému mystériu. Jinými slovy se jedná o dialog dneška se Scheebenovým myšlenkovým odkazem a – nalik je to možné – o uvádění jeho poselství do teologického diskurzu jednadvacátého století. Ve třech kapitolách se postupně zaměříme na témata, která v daném myšlenkovém výkonu představují jeho nosné struktury. Za prvé se pokusíme přiblížit Scheebenovu práci s Písmem, konkrétně ji podrobíme kritickému zkoumání přímo v oblasti jeho christologické reflexe. Druhým, zároveň nejrozsáhlejším tématem budou Kristovy úřady proroka, kněze a krále, které na jedné straně náleží do širšího rámce tak zvaných christologických titulů, na straně druhé – jak je definuje sám Scheeben – vedou k uskutečnění účelu spasení, tedy spadají do soteriologie. Téma třetí kapitoly nás zavede do nauky o spáse a bude se konkrétně týkat tak zvaných soteriologických

kategorií čili základních dogmatických pojmů, jimiž se objasňuje spásné dílo Ježíše Krista.

Čtenáře je třeba ještě upozornit na to, že jednotlivá témata, o nichž pojednáváme, přímo volají po dílčích závěrech nejen u kapitol, ale v některých případech také u jejich částí. Je vcelku pochopitelné, že by bylo kontraproduktivní a nepřehledné vše znovu opakovat na konci tohoto díla. Z uvedeného důvodu je vhodné, aby čtenář věnoval pozornost nejenom celkovému závěru monografie, ale i oněm dílčím vyústěním příslušných partií naší knihy.

Scheebenovy texty nejsou právě jednoduché, a proto platí, že jejich kritická analýza rozhodně nebyla snadným úkolem. Z řečeného vyplývá, že četba nyní předkládaného díla bude na čtenáře klást dosti značné nároky. Vynaložená námaha ovšem rozhodně není zmarněným časem, protože nakonec vyústí v to, že na konci svého snažení zakusíme proměnu vlastní mysli. A právě o to šlo Scheebenovi stejně jako nyní nám.

ČÁST PRVNÍ

M. J. SCHEEBEN - OSOBNÍ A PROFESNÍ ŽIVOT V KONTEXTU DOBY

Naše kniha se otvírá historickým úvodem. Zde hodláme stručně představit životní příběh Matthiase Josepha Scheebena na pozadí politických, společenských a náboženských změn, které nevyhnutelně ovlivňovaly jeho spisovatelskou činnost, včetně té na poli dogmatické teologie. V první kapitole se věnujeme německé katolické církvi během devatenáctého století a jejímu vztahu ke státu, přičemž se soustředíme na kolínskou arcidiecézi, v níž jmenovaný myslitel prožil většinu svého života. Následná kapitola pak přináší chronologicky podaný životopis dané osobnosti, který zahrnuje údaje o autorově literární činnosti a jeho krátký povahopis.

I. Scheebenova doba – katolická církev a stát v Německu v devatenáctém století

V Porýní, konkrétně v arcidiecézi kolínské, prožil Matthias Joseph Scheeben (1835–1888) většinu svého života. Dětství strávil v Meckenheimu a sem se jako dospělý za svou rodinou vracíval. Gymnaziální studia absolvoval v Münstereifelu a Kolíně. Po období filozoficko-teologické a kněžské formace na římských kolejích se opět krátce ocitl v Münstereifelu a pak až do své smrti pobýval v městě na Rýnu. Scheebenovo třiapadesátileté žití se odehrálo na pozadí turbulentního devatenáctého století, v němž se proměňovala společnost po politické, hospodářské a náboženské stránce jak v Německu, tak v celé Evropě.⁶

Až do konce osmnáctého století byl Kolín nad Rýnem sídlem arcibiskupa-kurfirťa, jehož panství patřilo do svazku Svaté říše římské národa německého. Spolu s levobřežním Porýním jej tehdy obsadila Napoleonova vojska a stal se součástí Francie. Sekularizace a proticírkevní kurz se dotkly mnoha stránek života katolického obyvatelstva. Arcibiskupství bylo zrušeno, katedrála proměněna ve farní kostel, který podléhal nově zřízenému biskupství v Cáchách. Na veřejnosti byly zakázány projevy zbožnosti a křesťanské symboly. Se zavedením ústavy došlo k emancipaci protestantů a židů, kteří celkově tvořili čtyři procenta populace.⁷

6 V dané kapitole byly využity následující publikace. Srov. Carl Dietmar – Werner Jung: *Kleine illustrierte Geschichte der Stadt Köln*, 11. vyd., Köln: J. P. Bachem Verlag 2013, s. 90–124; August Franzen: *Malé církevní dějiny*, přel. Bedřich Smékal, 1. vyd., Praha: Zvon 1992, s. 244–256; Karl J. Rivinius: *Der Weg des deutschen Katholizismus in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Theologie und Glaube* 72, č. 2 (1982), s. 216–225, zejm. 222–225; Eugen Paul: *Matthias Scheeben: Wegbereiter heutiger Theologie*, Graz – Wien – Köln: Styria 1976, s. 27–29.

7 Necelá čtyři procenta protestantů a 0,3 procenta židů.

Rozhodnutím mocností na Vídeňském kongresu připadlo Porýní v roce 1815 Pruskému království, jemuž absolutisticky vládl Fridrich Vilém III., vyznáním protestant. Město Kolín již nikdy nedosáhlo svého dřívějšího postavení, ba dokonce postupně ztrácelo na svém politickém a kulturním významu. V roce 1818 se po francouzském období znovu-obnovená univerzita přesunula do nedalekého Bonnu a v roce 1824 bylo sídlo jedné ze dvou porýnských provincií přeneseno do Düsseldorfu. Co se týká církevní správy, došlo roku 1821 k obnovení arcibiskupství a o čtyři roky později byl do úřadu uveden nový ordinář. Obyvatelstvo města tvořili z 95 procent katolíci.

V polovině třicátých let se rozehrál první výrazný konflikt mezi pruským státem a katolickou církví. Tak zvaný kolínský případ se týkal sporu o konfesně smíšená manželství, mimo jiné práva na výchovu dětí ve víře. Kolínský arcibiskup Clemens August Droste zu Vischering (v úřadu 1827–1845) byl kvůli obhajobě práv katolíků uvězněn. Do hry se vložil papež a mnichovský myslitel Joseph Görres, který uveřejnil spis *Athanasius* kritizující metody pruského policejního státu. Věc skončila kompromisem, katolíkům byly potvrzeny ústupky, avšak ordinář musel odejít do exilu. Sebeuvědomění církevního společenství v Německu vzrůstalo a projevilo se mimo jiné v zakládání rozličných čistě náboženských spolků. Spolek *Piusverein* dal podnět k uspořádání prvního katolického dne v Mohuči, jenž se konal v říjnu 1848. Na něj navázaly pravidelné sjezdy katolíků z německy mluvících zemí, tedy také z Rakouska a Švýcarska, které sloužily jako podpora katolické identity a její demonstrace vůči pruské moci.

Ocitli jsme se v revolučním roce 1848/49, který přinesl katolické církvi ještě další výzvu. Na jednáních národního shromáždění, zasedajícího od května 1848 ve Frankfurtu nad Mohanem, se ozývaly silné hlasy proti katolické církvi. Zastánci radikálního levicového liberalismu jí – jako bývalému spojenci císařské moci a konzervativní síle – chtěli mimo jiné upřít vliv ve školství a výchově. Nastalá situace si žádala urgentní odpověď, proto svolal kolínský arcibiskup, kardinál Johannes von Geisel (v úřadu 1845–1864), biskupskou konferenci do Würzburgu. Během října až listopadu 1848 církevní představitelé jednali o možných úpravách vztahu mezi církví a státem. Cílem bylo získat větší autonomii, což měla být střední cesta mezi odlukou církve od státu, jak chtěli liberálové, v protíváze ke spojení trůnu a oltáře, což byla tendence představitelů pruského státu. Konference, na níž se taktéž probíraly pastorační otázky týkající se překonání propasti vůči moderní společnosti, přispěla k uvědomění si vlastní identity, k prohloubení religiozity a stala se vzorem

pro další podobné situace. Porevoluční léta přinesla větší prostor pro spolkový a náboženský život: konaly se lidové misie, poutě a další veřejné pobožnosti.

V průběhu třicátých a čtyřicátých let se oblast Porýní měnila s nastupující industrializací. Stavěly se výrobní podniky na parní pohon, pokládaly železniční tratě a byl zaveden parolodní provoz na Rýnu, s čímž šlo ruku v ruce živelné přistěhovalectví za prací. V samotném Kolíně se počet obyvatel od roku 1816 do roku 1850 zdvojnásobil, takže dosáhl sta tisíc. Na mnohé rodiny a jednotlivce tvrdě dopadaly negativní následky průmyslové výroby a značná část obyvatelstva žila na hranici bída. Jejich vzdělávací, výchovné a další potřeby se snažily zajišťovat četné katolické spolky. Mezi mnohými zde v roce 1849 založil kněz Adolf Kolping kolínskou jednotu tovaryšů, na což navázalo dílo, které se záhy rozšířilo po celé Evropě. Město se tak stalo baštou sociálního katolicismu v Německu.

Válečná politika proti Francii, kterou počátkem sedmdesátých let vedl pruský král Vilém I. a jeho kancléř Otto von Bismarck, měla vliv na osud papežského státu a hluboce poznamenala život katolíků v Německu. Po stažení francouzských vojsk z Apeninského poloostrova přišel papežský stát o svého spojence, Viktor Emmanuel I. Savojský obsadil Věčné město, čímž učinil tečku za světskou vládou papeže a právě probíhajícím Prvním vatikánským koncilem. Následná porážka Francie umožnila dovršení sjednocení Německa pod pruským králem, nově německým císařem.

Německá katolická církev se mnohým stala trnem v oku. Představovala ohrožení pro Bismarckovu koncepci protestantského a centralizovaného císařství, vyvolávala nepřátelské postoje liberálně smýšlejících Němců a byla napadána nově vzniklou starokatolickou církví. Ultramontanismus katolíků, tedy orientace na značně centralizovanou papežskou autoritu a moc, byl vnímán a prezentován jako nepřátelství vůči vědě a pokroku. Takto bylo interpretováno papežovo obranné odsouzení dobových filozofických a společenskovedních směrů (1864). Představitelé ke sjednocení směřujícího Německa chápalo koncilní vyhlášení dogmatu o papežském primátu a neomylnosti (1870) jako ohrožující protiklad vlastních tendencí. Evangelická církev bývá zpravidla silně vázána na daný státní útvar, jak je to dodnes zřetelně patrné v Anglii, zatímco nadnárodní katolictví zaštitěné papežstvím představuje zejména morální relativizaci absolutistické státní moci, pročež ultramontanismus by neměl být vnímán pouze negativně. Z uvedených důvodů se roku 1871 rozpoutala protikatolická kampaň (*Kulturkampf*), během níž docházelo k systematickému potírání a umenšování vlivu katolické církve po celém

Německu.⁸ V politice se na stranu obhájců práv katolíků postavila strana Centrum, ustavená v roce 1870 v Kolíně nad Rýnem. Její politický tlak a vyjednávání Bismarcka s nástupcem Pia IX., papežem Lvem XIII., v letech 1880 až 1887 způsobily postupné utlumování a formální ukončení *Kulturkampfu*. Katolíků v Německu bylo značné množství a centrální moc, když zjistila, že je nezmění, začala usilovat spíše o to, aby je získala pro své vlastní cíle.

Na závěr stručného historického úvodu se ještě vraťme do Kolína a jednou událostí ilustrujme vztah místní katolické církve a německého císařství. Roku 1880 se kolínský dóm, jehož první fáze stavby spadá do vrcholného středověku, dočkal svého dokončení. Když kvůli této slavnostní příležitosti zavítal do města nad Rýnem německý císař Vilém I., nacházel se arcibiskup Paulus Melchers v exilu a přijetí ze strany místních obyvatel bylo značně chladné.

---

8 Ti, kdo usilovali od roku 1848 o sjednocení Německa, využívali nejrůznější prostředky. Určité zde sehrály roli studie literární a obecně kulturní, které ukazovaly na společné rysy německého ducha. Je patrné, že určitý spontánní *Kulturkampf* se například v převážně katolickém Bavorsku projevoval již v 50. letech předminulého století. V pozadí těchto snah lze vycítit vliv o hegemonii usilujícího pruského státu. Srov. např. Ctirad Václav Pospíšil: *Průkopníci a jejich odpůrci: Světová katolická teologie 1871–1910 a evoluční vznik-stvoření člověka*, Praha: Karolinum 2018, s. 92–96. Autor sleduje problematiku darwinismu v Německu a v souvislosti s tím zjišťuje, že *Kulturkampf* měl dlouhou předehru.

II. Scheebenův osobní a profesní život

Informace o Scheebenově životě lze nalézt v nekrolozích, četných monografiích, časopiseckých článcích a ve sbornících,⁹ dále pak je ve stručnosti přinášejí slovníková hesla.¹⁰ Co se týká pramenů k osobě kolínského profesora, hlavní zdroj, jeho pozůstalost vzala za své při náletech na město

- ⁹ Monografie, články a sborníky, z nichž jsme čerpali: Wilhelm Pingsmann: Ein Nekrolog auf Matthias Joseph Scheeben vom Jahre 1888, in: *Matthias Joseph Scheeben: Der Erneuerer katholischer Glaubenswissenschaft*, Mainz: Matthias Grünewald Verlag 1935, s. 19–27; Johann Hertkens: *Professor Dr. M. J. Scheeben: Leben und Wirken eines katholischen Gelehrten im Dienste der Kirche: Festschrift zu Feier der Konsekration und Inthronisation des hochwürdigsten Herrn Dr. Hubert Theophil Simar, Bischof von Paderborn*, Paderborn 1892; Franz B. König: De M. J. Scheeben, in: *M. J. Scheeben alumno suo eximio centesimo ipsius redeunte natali*, Roma: Collegium Germanicum-Hungaricum 1935, s. 3–32; Heribert Schauf – Alfred Eröss: Zur Einführung, in: Matthias Joseph Scheeben, in: *Briefe nach Rom*, ed. Heribert Schauf – Alfred Eröss, Freiburg im Breisgau: Herder 1939, s. 1–25; Joseph Hermann Hecker: *Chronik der Regenten, Dozenten und Ökonomen im Priesterseminar des Erzbistums Köln 1615–1950*, Düsseldorf: Verlag L. Schwann 1952, s. 187–193; E. Paul: *Matthias Scheeben: Wegbereiter*, s. 9–37; sborník *Matthias Joseph Scheeben: Festschrift zum 150. Geburtstag der grossen katholischen Theologen geboren in Meckenheim am 1. März 1835*, Meckenheim: Stadt Meckenheim 1985; Hans Gasper: Matthias Joseph Scheeben als Theologe zwischen Ersten und Zweiten Vatikanischen Konzil, in: *Das Kölner Priesterseminar im 19. und 20. Jahrhundert*, ed. Norbert Trippen, Siegburg: Verlag Franz Schmitt 1988, s. 223–243; Joseph Höffner: M. J. Scheebens gelebte Dogmatik: Sein pastorales Wirken im Erzbistum Köln, in: *M. J. Scheeben: Teologo cattolico d'ispirazione tomista*, Roma: Pontificia Accademia di S. Tommaso e di religione cattolica 1988, s. 445–468; Hermann Weber: Matthias Joseph Scheeben, in: *Kölner Theologen: Von Rupert von Deutz bis Wilhelm Nyssen*, ed. Sebastian Cüppers, Köln: Marzellen Verlag 2004, s. 284–313; naposledy Florian Haider: *Die Würde des Christen: Die Bedeutung des übernatürlichen für Dogmatik und Moral bei Matthias Joseph Scheeben*, Sankt Ottilien: EOS Editions Sankt Ottilien 2017, s. 34–53.
- ¹⁰ Wilhelm Bäumker: Scheeben, Matthias, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXX. *Rusdorf-Scheller*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot 1890, s. 663–664; Josef Höfer: Scheeben, Matthias Joseph, in: *Lexikon der Theologie und Kirche*, IX. *Rom bis Tetzl*, ed. Josef Höfer – Karl Rahner, Freiburg im Breisgau: Herder 1964 (1986), sl. 376–379; Battista Mondin: *Dizionario dei teologi*, Bologna: Edizioni Studio Domenicano 1992, s. 527–528; Wolfgang W.

Kolín během druhé světové války. K dispozici jsou některé jemu adresované dopisy,¹¹ uceleně byla publikována jeho korespondence jezuitům na německou kolej do Říma¹² a s vydavatelem Benjaminem Herderem.¹³ Při psaní kapitoly jsme využili literaturu uvedenou v poznámkách na začátku tohoto odstavce, pouze v případě některých doplňujících podrobností jsme čerpali přímo z historických pramenů.

Stávající kapitola nabídne základní životopisné údaje o M. J. Scheebenovi, do nichž zasadíme informace o jeho činnosti a charakterových vlastnostech. Členíme ji následovně. Nejprve pojednáme o dětství a následně o době studií a kněžské formace. Poté se budeme věnovat jeho profesní dráze, která zahrnuje jeho akademickou, spisovatelskou a církevně-společenskou činnost. V poslední části představíme povahopis a závěr života jmenované osobnosti.

II.1 Dětství a období studií

Matthias Joseph Scheeben spatřil světlo světa 1. března 1835 ve městečku Meckenheim, asi patnáct kilometrů jihozápadně od Bonnu. Byl prvním z devíti dětí, které se narodily v druhém manželství kováře Wilhelma Scheebena¹⁴ se Susannou rozenou Lützenkirchenovou. Chlapeč se dostalo vedle základního vzdělání i soukromých hodin od místního faráře Petera Josepha Clemense, který byl matčiny příbuzným, Matthiasovým kmotrem, a bydlel v jejich domě. Po této přípravě Matthias nastoupil do sekundy nižšího gymnázia v nedalekém Münsteriefelu¹⁵ a v sedmnácti letech odmaturoval na katolickém gymnáziu na Marzellenstraße v Kolíně nad Rýnem. Následně byl díky studijnímu nadání a podpoře učitelů

Müller: Scheeben, Matthias, in: *Neue Deutsche Biographie*, XXII. Rohmer–Schinkel, Berlin: Verlag Duncker & Humblot 2005, s. 602–603.

11 Dva dopisy J. Kleutgena Scheebenovi: Thomas Marschler: Scheeben und Kleutgen – ihr Verhältnis im Spiegel zweier unveröffentlichter Briefdokumente, in: *Signum in bonum: Festschrift für Wilhelm Imkamp zum 60. Geburtstag*, ed. Nicolaus U. Buhlmann – Peter Styra, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2011, s. 479–484.

12 Některé informace jsme vyhledávali v jeho dopisech: Matthias Joseph Scheeben: *Briefe nach Rom*, ed. Heribert Schauf – Alfred Eröss, Freiburg im Breisgau: Herder 1939.

13 Julius Donreich: Matthias Joseph Scheeben und Benjamin Herder, *Theologische Quartalschrift* 117 (1936), s. 27–68.

14 Z prvního manželství s Annou Marií Schüllerovou vzešli čtyři synové, z nichž dva se dožili dospělosti.

15 Dnešní Bad Münsteriefel leží necelých 30 km jihozápadně od Meckenheimu.

přiját k bohosloveckému studiu v Římě. Na podzim roku 1852 se vydal na cestu, kterou z velké části absolvoval pěšky.

Na sedm let se jeho domovem stala kolej Germanicum-Hungaricum a místem vzdělávání univerzita Gregoriana, která tehdy opět sídlila při Římské koleji.¹⁶ Příprava na kněžství sestávala ze tříletého filozofického a čtyřletého teologického studia. První fázi meckenheimský rodák zakončil roku 1855 doktorátem z filozofie a na závěr akademického roku 1858/59 promoval z teologie. Podle studijních výsledků patřil k nejlepším studentům. Dne 18. prosince 1858 přijal z rukou generálního vikáře, kardinála Costantina Patriziho kněžské svěcení a o Vánocích slavil v římské bazilice Santa Maria Maggiore svou primici.

Jak seminář, tak univerzitu měli na starosti jezuité, z nichž někteří zásadně ovlivnili mladého bohoslovce po stránce teologické a duchovní. Na německé koleji to byli spirituál Franz Xaver Huber¹⁷ se svým otcovsko-mateřským přístupem a rektor August de Lacroix,¹⁸ s nimiž i po návratu do vlasti udržoval pravidelné korespondenční spojení. Zde také Scheeben poznal vyučujícího rétoriky a homiletiky Josepha Kleutgena. Mezi nimi pokračoval osobní a zejména profesní kontakt až do jezuitovy smrti. Navíc meckenheimský rodák dostal do péče seminární knihovnu, z jejíhož bohatství hojně čerpal. Během studií na Gregorianě se poznal s dalšími dvaceti vyučujícími, členy Tovaryšstva Ježíšova. Z nich zmíníme pouze přednášející dogmatickou a morální teologii, dva obory, které sám bude v budoucnu vyučovat. V průběhu čtyř let teologického studia (1855–1859) se postupně probíraly jednotlivé dogmatické traktáty. Dopolední a odpolední přednášky¹⁹ zajišťovali v prvních dvou letech jezuité Carlo Passaglia a Clemens Schrader, od nového akademického roku 1857/58 pak Johann Baptist Franzelin a Raffaele Cercià.²⁰ Profesor Antonio Ballerini²¹ vyučoval vedle morálky ještě církevní dějiny.

16 Římská kolej získala status univerzity roku 1551. V roce 1584 ji nechal Řehoř XIII. přenést na jiné místo a dostala název univerzita Gregoriana. Navzdory přesunům se někdy názvy Římská kolej (*Collegio Romano*) a Gregoriana alternují.

17 Franz Xaver Huber (1801–1871), jezuita německého původu, rektor a později spirituál. Podílel se na vydávání *Patrologia graeca*. Srov. H. Schauf – A. Eröss: Zur Einführung, s. 5, 7–8.

18 Byl vlámského původu. Srov. tamtéž, s. 8–9.

19 K obsahu přednášek se ještě vrátíme. Přesné výsledky jeho zkoušek srov. Heribert Schauf: Vorwort des Herausgebers, in: Matthias Joseph Scheeben: *Handbuch der katholischen Dogmatik*, 6. *Gnadenlehre*, 3. vyd., ed. Heribert Schauf, Freiburg im Breisgau: Herder 1957, s. X–XI.

20 Na katedře dogmatiky působil v letech 1858–1870. Srov. H. Schauf – A. Eröss: Zur Einführung, s. 119.

21 A. Ballerini (1805–1881) byl jezuita italského původu. Katedru morálky na Gregorianě vedl dlouhá léta, od roku 1856 do své smrti. Srov. tamtéž.

Nakonec podtrhneme událost, která zásadním způsobem nasměrovala Scheebenův duchovní život a jeho budoucí dogmatickoteologickou reflexi. Osmého prosince 1854 papež Pius IX. slavnostně vyhlásil dogma o neposkrvněném početí Panny Marie. Zažít událost jako svědek by jistě nestačilo. S obsahem mariánského tajemství se hlouběji seznámil prostřednictvím čtyř římských jezuitů a vyučujících na Gregorianě, G. Perroneho, C. Schradera, J. B. Franzelina a A. Balleriniho, kteří papeži připravili text příslušné apoštolské konstituce *Ineffabilis Deus*.

II.2 Kněžská, profesorská a vědeckopublikační činnost

Po návratu do vlasti strávil novokněž čas se svou rodinou a navštívil další osoby, mimo jiné starší kolegy v duchovenské službě. Na konci srpna 1859 nastoupil na místo rektora kostela a učitele náboženství při škole a pensionátu sester svatého Spasitele v Münstereifelu, jižně od Kolína nad Rýnem. Stalo se tak na žádost jeho sestřenice, představené kláštera Ursuly Scheebenové.²² Zde pastoračně působil i mezi místním venkovským obyvatelstvem, mimo jiné založil bratrstvo Srdce Ježíšova. Na svém prvním, klidném působišti, které mělo vyhovovat jak jeho slabšímu zdraví, tak času na literární činnost, setrval pouze necelý školní rok. Již v dubnu 1860 totiž obdržel od kolínského arcibiskupa, kardinála Johannese von Geissela povolání na místo druhého repetenta²³ v kněžském semináři. Po svém příchodu do Kolína byl Scheeben přizván

22 Křestním jménem Anna Maria Scheebenová (1818–1909) patřila před vstupem do kláštera k prvním ženám-učitelkám v Prusku. Roku 1854 se stala představenou komunity sester v kláštera sv. Spasitele, které žily podle řehole sv. Augustina. Díky svým zásluhám o rozkvět pedagogického působení sester je Ursula označována za druhou zakladatelku kláštera. Po vypuknutí *Kulturkampf* odešla do Nizozemí. Když došlo ke spojení sester od sv. Spasitele a voršilek z Düsseldorfu, stala se jejich generální představenou. Srov. Johannes Vennebusch: Ursula Scheeben, in: *Matthias Joseph Scheeben: Festschrift zum 150. Geburtstag der grossen katholischen Theologen*, s. 55–56; Mutter Ursula Scheeben, *Bad Münsteriefel. Staatlich anerkanntes Kneipp-Heilbad* (online), <https://www.bad-muenstereifel.de/leben-in-bad-muenstereifel/stadtportrait/persoentlichkeiten/mutter-ursula-scheeben/>.

Informace o příbuzenském vztahu mezi Ursulou a Matthiasem Josephem se různí. Zavádějící je podle našeho názoru údaj v Scheebenově dopise, že jde o neteř, zejména kvůli datu narození. (Srov. Dopis z 19. 9. 1859, in: M. J. Scheeben: *Briefe nach Rom*, s. 41.) Nejpravděpodobněji byli bratranec a sestřenice a jejich otcové bratři, jak naznačuje rodokmen. Srov. Johannes Vennebusch: Die Meckenheimer Stammreihe der Familie Scheeben, in: *Matthias Joseph Scheeben: Festschrift zum 150. Geburtstag der grossen katholischen Theologen*, s. 67.

23 *Repetent* (*repetitor*) je pomocný vyučující v semináři, který se studenty prohluje a vysvětluje odpřednášenou látku. Srov. H. Schauf – A. Eröss: *Zur Einführung*, s. 15.

k účasti na kolínském provinčním koncilu, na němž se projednávaly dvě oblasti života církve, za první katolická víra a disciplína a za druhé pastorační působení. Její závěry byly později využity na Prvním vatikánském koncilu.²⁴ Již na konci září se rodák z Meckenheimu dočkal jmenování seminárním profesorem²⁵ dogmatiky a morální teologie, čímž se taktéž jeho týdenní počet vyučovacích hodin navýšil. Bohoslovecký seminář sídlil v budově bývalé jezuitské koleje na Marzellenstraße nedaleko kolínského dómu.

Vedle učitelské a pastorační činnosti v semináři se Scheeben věnoval i práci vědeckopublikační, editorské a publicistické. V souladu s úsilím německé katolické církve chtěl přispět k obnově křesťanského a církevního života. Od počátku si uvědomoval propojenost teologie a spirituality, proto si kladl za cíl ve svých spisech předkládat kvalitní teologii a současně inspirovat k duchovnímu životu. Tato strategie se odrazila zejména v dílech, která vyšla během první poloviny šedesátých let. První knihou ukázal, že mu leží na srdci vyvážená mariánská úcta, a proto připravil k vydání sbírku mariánských modliteb, písní a básní *Marienblüthen* (1860).²⁶ V dalších spisech staví věřícím před oči cíl jejich života, jímž je zbožštění a k němuž pomáhá působení Ducha svatého. Scheeben povzbuzuje křesťana k životu z víry, k touze po zakoušení Boha, jinými slovy k mystické cestě.²⁷ Jde o knihy *Natur und Gnade* (1861), *Die Herrlichkeiten der göttlichen Gnade* (1862), přepracovaný spis španělského jezuitu Juana Eusebia Nieremberga, který se stal nejvydávanějším Scheebenovým titulem vůbec, a nakonec *Die Mysterien des Christentums* (1865), v němž představil hlavní tajemství křesťanské nauky. Dále sepsal texty s hagiografickou tematikou, které odpovídaly na aktuální dění: obhajoba soudobých vzorů a svatých v katolické církvi,²⁸ oslava sedmistého výročí

24 Synoda se uskutečnila 29. dubna až 17. května 1860 za přítomnosti asi 40 účastníků, z toho 11 biskupů. Řešily se aktuální otázky místní církve a některé závěry byly později využity na Prvním vatikánském koncilu. Srov. Reimund Haas: *Coloniense / Köln: Provinzialkonzil; 1860*, in: *Lexikon den Konzilien* (online), červen 2020, <http://www.konziliengeschichte.org/site/de/publikationen/lexikon/database/2980.html>.

25 Neznamenal to profesorský titul na univerzitní katedře, neboť univerzita byla z Kolína přesunuta do Bonnu.

26 Celým názvem: *Marienblüthen aus dem Garten der heiligen Väter und christlichen Dichter zur besondern Verherrlichung der ohne Makel empfangenen Gottesmutter*, Schaffhausen 1860.

27 K tématu mystiky a pojmu mystik u Scheebena srov. Alfred Eröss: *Matthias Joseph Scheeben – ein Mystiker der Neuscholastik*, *Zeitschrift für Ascese und Mystik* 11 (1936), s. 173–192. Nutno podotknout, že sám název článku je poněkud problematický. K otázce přínaléžitosti Scheebena k novoscholastice se vrátíme později.

28 *Die Heiligkeit der Kirche im neunzehnten Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Verlag für Kunst und Wissenschaft (G. Hamacher) 1867.

přenesení ostatků Tří králů do Kolína,²⁹ otevření procesu blahořečení Italky Anny Marie Taigiové³⁰ apod.

Silnou stránkou Scheebenovy spisovatelské činnosti byla publicistika. K aktuálním církevně a nábožensko-společenským otázkám se vyjadřoval v rozličných německých periodikách. Žel se doposud nikdo nepokusil identifikovat články, které autor z různých důvodů vydal anonymně.³¹ V letech 1860 až 1863 se podepsal pod jedenáct pojednání v časopise *Der Katholik*, vycházejícím v Mohuči. Většina z nich se stala podkladem pro výše zmíněnou monografii *Die Mysterien*. Roku 1864 převzal redakci měsíčníku *Katholischer Hausfreund* a o tři roky později vedení diecézního periodika *Kölner Pastoralblatt*.³² Posledně jmenovaný časopis, který Scheeben redigoval až do své smrti, představoval jedinečný nástroj pastoračního působení. Šéfredaktor sepisoval články ke katechezi a kázáním, přinášel texty pro jednoty a bratrstva, podněty ke spiritualitě a liturgii, otiskoval prohlášení papežů a biskupů apod. K tomu publikoval jak v dalších katolických časopisech (např. *Piuskalender für Stadt und Land*), tak i v novinách a tiskovinách spíše světského zaměření (kupř. *Kölnische Volkszeitung*, *Historisch-politische Blätter*, *Literarischer Handweiser*, *Literarische Rundschau*).

V průběhu šedesátých let se v Německu rozhořel spor o svobodě vědecké práce a římské cenzuře. Do čela opozice vůči stávající římské praxi se postavil německý katolický teolog a církevní historik Ignaz von Döllinger. O zmíněné otázce se v roce 1863 diskutovalo na mnichovském setkání teologů, jehož se účastnil i M. J. Scheeben. Brzy na to se papež Pius IX. rozhodl vyjádřit k moderním myšlenkovým proudům v encyklice *Quanta cura* a spolu s ní uveřejnil jejich seznam, *Sylabus omylů*. Oba dokumenty kolínský profesor připravil k německému vydání, opatřil úvodem a doplnil prameny. Na závěr roku 1869 byl do Říma svolán koncil katolické církve, který se měl v kontextu utvářející se moderní společnosti vyslovit k některým otázkám nauky a života církve. Tehdy Döllinger uveřejnil pod pseudonymem spis *Der Papst und das Konzil*, v němž kritizoval *Sylabus* a zastával názor o neobhajitelnosti papežské neomylnosti. Scheeben s ním zahájil veřejnou polemiku, která se odrazila v četných,

29 *Festbüchlein zur Feier des 700jährigen Jubiläums der Uebertragung der heiligen drei Könige nach Köln* (1864).

30 *Leben der ehrwürdigen Dienerin Gottes Anna Maria Taigi einer heiligen Frau aus dem Volke des neunzehnten Jahrhunderts*, Aachen 1867, 2. vyd. 1869. Spis připravil k vydání a opatřil předmluvou.

31 Srov. T. Marschler: Scheeben und Kleutgen, s. 461.

32 Názvy uvedených periodik v literatuře kolísají.

často anonymních pojednáních.³³ Když První vatikánský koncil v červenci 1870 přijal dogmatickou konstituci *Pastor aeternus* ohledně jurisdikčního primátu papeže a papežské neomylnosti ve věcech víry a mravů, disciplíny a vedení církve, kolínský teolog se jako pokorný a poslušný syn církve za ni postavil, ačkoli podobně jako mnozí současníci nepovažoval za vhodné ji dogmaticky definovat kvůli politické situaci na domácí i evropské scéně.³⁴ Aby byla konstituce správně pochopena, ujal se úkolu její německé znění okomentovat a opatřit poznámkami.³⁵ Nově vyhlášené dogma se nejen v Německu stalo předmětem vášnivého celospolečenského střetu a Scheeben se aktivně zapojil do nespočetných polemik vedených na stránkách novin, časopisů a knih.³⁶ Jeho jméno se často objevuje v denním tisku po celém Německu, dokonce i ve Vídni. Ve starokatolicky orientovaných týdenících³⁷ se kolínskému profesorovi dostává posměšných jmen a jeho tak zvaně ultramontánní a konzervativní postoje jsou terčem tvrdé kritiky oponentů.

Jednou z platform, jejichž prostřednictvím meckenheimský rodák vysvětloval a hájil soudobá stanoviska katolické církve a koncilu, bylo jím vedené periodikum *Das ökumenische Konzil – Periodische Blätter*.³⁸ Od roku 1872 vycházelo pod názvem *Periodische Blätter zur wissenschaftlichen Besprechung der großen religiösen Fragen der Gegenwart*³⁹ a přinášelo reakce na aktuální společenskou situaci, neboť v té době se již katolická církev

33 Vycházely v letech 1869–1871: *Der Papst und das Concil von Janus: Charakteristik und Würdigung* (Separatabdruck aus dem Octoberheft des Katholik), Mainz: Kirchheim 1869; *Der Papst und seine neuesten Verläumder*, Frankfurt am Main: G. Hamacher 1869; *Neue Erwägungen über die Frage von der päpstlichen Unfehlbarkeit, aus den anerkannten historischen Werken Döllinger's urkundlich zusammengestellt*, Regensburg 1870; *Die 'männliche That' und die 'unwiderleglichen Bemerkungen' des Herrn Prof. von Döllinger: Ein freies Wort an die besonnenen und freisinnigen Männer Kölns und Deutschlands*, Köln 1870; *Schulte und Döllinger gegen das Concil: Kritische Beleuchtung der Schulte'schen Broschüre über die Macht der Päpste und der jüngsten Erklärung Döllingers* (Separatabdruck aus den *Periodischen Blättern*), Regensburg: Friedrich Pustet 1871.

34 Srov. E. Paul: *Matthias Scheeben: Wegbereiter*, s. 25, který jej považuje za umírněného ultramontanistu.

35 Matthias Joseph Scheeben (ed.): *Die in der IV. öffentlichen Sitzung des Vaticanischen Concils verkündete erste dogmatische Constitution über die Kirche Christi*, přel. Wilhelm Molitor, Regensburg – New York – Cincinnati: Friedrich Pustet 1870.

36 Scheebenův postoj se uvádí spolu s názory dalších autorů. Srov. Hermann Rump: *Die Unfehlbarkeit des Papstes und die Stellung der in Deutschland verbreiteten theologischen Lehrbücher zu dieser Lehre*, Münster: Adolf Russell's Verlag 1870, s. 108–111.

37 Nejčastěji *Rheinischer Merkur: Kirchlich-politische Wochenblatt* v letech 1870–1871, nebo konkrétně *Die Vatikanische und die Bonner Synode, Deutscher Merkur: Organ für deutsche katholische Reformbewegung* 5, č. 41 (10. října 1874), s. 344–346. Zde je označován za jednoho z nejbojovnějších teologů jezuitské strany.

38 Celý název *Das ökumenische Konzil – Periodische Blätter zur Mitteilung und Besprechung der Gegenstände, die sich auf neueste, allgemeine Kirchenversammlung beziehen*.

39 Vycházel až do roku 1883.

nacházela pod tlakem *Kulturkampfu*. Scheeben listy redigoval až do roku 1882 a na jejich stránkách najdeme texty převážně apologetického žánru, některé bez podpisu autora. Mezi nejrůznějšími tématy se objevuje kritika nových myšlenkových proudů, protestantismu, otázka celibátu či krize autority. Oproti liberalismu, spřaženému s vyhoceným nacionalismem a militarismem, spisovatel prezentuje křesťanství jako zastávce důstojnosti jednotlivce, osvobození žen a otroků, jako baštu proti despotii. Relevantnost křesťanského náboženství kolínský profesor hájí argumentem, že se v minulosti angažovalo a stále angažuje na sociálním poli, ve službě společnosti.⁴⁰

Kolínský profesor se taktéž zapojoval do liturgického a spolkového života německé církve, účastnil se některých katolických dnů čili Generálních shromáždění katolických jednot, poutí apod. Sedmdesátá léta a první polovina let osmdesátých však byla jednoznačně poznamenána kulturním bojem proti katolické církvi, který tvrdě dopadal na katolíky žijící nejen pod přímou pruskou vládou, kam patřilo i Porýní. Státní moc omezovala vliv církve na veřejnosti a zasahovala do jejího vnitřního života, což se projevilo v radikálních opatřeních, na jejichž základě byli mnozí kněží a biskupové vyhoštěni, farnosti neobsazovány, semináře a kláštery rušeny apod. Jak se represe dotkly samotného Scheebena? Z důvodu uzavření kolínského bohosloveckého semináře mezi léty 1875 a 1886⁴¹ zde nemohl přednášet a pastoračně působit, a proto měl více času na činnost literárněvědeckou a publicistickou.

A právě s uveřejňováním statí k aktuálním tématům je spojeno Scheebenovo předvolání před soud na jaře roku 1877. V jednom novinovém článku informoval o incidentu mezi poutníky a místními občany obce Marpingen v Sársku na straně jedné a osmou rotou čtvrtého pěšího pluku německé armády na straně druhé. Jeho zpráva vrhla špatné světlo na chování důstojnického sboru uvedené roty a dotyční vojáci zažalovali autora článku pro urážku na cti. Případ zapadá do kontextu *Kulturkampfu*, během něž se státní moc snažila potlačit katolické aktivity

40 Srov. E. Paul: *Matthias Scheeben: Wegbereiter*, s. 28–29 a v dané knize otištěné Scheebenovy články, např. Scheeben, *Christentum und Gesellschaft* (Periodische Blätter 2, 1873), in: E. Paul: *Matthias Scheeben: Wegbereiter*, s. 143–153.

41 Srov. Norbert Trippen: *Das Seminar unter dem Einfluß von Neuscholastik und Ultramontanismus (1842–1875)*, in: *Das Kölner Priesterseminar im 19. und 20. Jahrhundert*, ed. Norbert Trippen, Siegburg: Verlag Franz Schmitt 1988, s. 84–116; Norbert Trippen: *Das Seminar im Kaiserreich (1886–1918)*, in: tamtéž, s. 117–133.

v Marpingenu, novém poutním místě, kde se měla ukázat Panna Maria.⁴² Kolínský kněz se hájil na dvou soudních jednáních, během nichž vystupovali i očití svědci oné události. Konečný výrok soudu zněl: zproštěn vzneseného obvinění. Kauza se probírala v německém dobovém tisku⁴³ a podrobné informace o ní podalo katolické periodikum vydávané v belgické Lovani.⁴⁴ Je zajímavé, že se žádný ze Scheebenových životopisců o obvinění nezmiňuje.

Nyní se zaměříme na vědeckoliterární činnost rodáka z Meckenheimu. Jeho nejrozsáhlejším spisovatelským projektem bylo německy psané kompendium dogmatické teologie, které začal plánovat asi v roce 1867 a na němž následující dvě desetiletí pracoval. Původně zvažoval sepsání latinské učebnice morálky, avšak z korespondence s vydavatelem a celoživotním přítelem Benjaminem Herderem vyplývá, že vnímal větší potřebu a silnější motivaci věnovat se dogmatice. *Handbuch der katholischen Dogmatik* byl rozvržen do tří svazků, které vycházely postupně v letech 1873 až 1887, avšak poslední zůstal torzem. Nutno podotknout, že zvolený jazyk – němčina – nebyl na svou dobu normou, za klasickou nejen v německém prostředí platila latina.

Během osmdesátých let se kolínský teolog vedle práce na dogmatické příručce podílel na vytváření dvou encyklopedických slovníků. Společnost *Görres-Gesellschaft*, u jejíhož zrodu sám stál a jejímž cílem bylo sdružovat katolické vzdělance, kteří by se aktivně postavili kulturnímu boji, se rozhodla vydávat *Staatslexikon*. Scheeben spolupracoval pouze na prvním svazku lexikonu a je autorem dvou hesel.⁴⁵ Významná katolická encyklopedie *Wetzer-Welte's Kirchenlexikon* vycházela od roku 1882 již ve druhém vydání. Kolínský teolog plnil funkci oficiálního církevního cenzora a do prvních pěti svazků přispěl 29 hesly, z nichž některá převzal ze své dogmatické příručky.⁴⁶ Jiné téma, o němž se začal roku 1884 inten-

42 V březnu 1876 se údajně zjevila Panna Maria třem mladým lidem. Začalo docházet k uzdravením a místo se velmi záhy stalo cílem poutníků nejen z německých oblastí, ale i ze zahraničí. Dokonce státní úřady zpočátku řešily věrohodnost údajných zázraků, ale nakonec byla obvinění stažena.

43 Srov. např. Köln, *Augsburger Postzeitung* 191, č. 26 (30. ledna 1877), s. 205; č. 92 (19. dubna), s. 729.

44 Srov. N. J. C.: Chronique religieuse de l'Allemagne, *Revue catholique* 43 (leden–červen 1877), s. 595–614.

45 *Staatslexikon*, I, Freiburg im Breisgau: Görres-Gesellschaft – Herder 1889, hesla: Bellarmin, Concil.

46 *Wetzer-Welte's Kirchenlexikon*, I–V, Freiburg im Breisgau: Herder 1882–1888, hesla: Anschauung Gottes; Apostolat und Episcopat; Bajus; Censur; Concil; Cyrillus v. Alexandrien; Empfängnis, unbeflechte; Glaube; Glaubensregel.

zivněji zajímat, se týkalo harmonie nebeských sfér.⁴⁷ Nicméně na podzim 1886 došlo k znovuobnovení chodu kolínského semináře, začal nový akademický rok a Scheeben se – již ne na dlouho – vrátil k přednáškové činnosti.

II.3 Povahopis a závěr života

Ze vzpomínek těch, kdo M. J. Scheebena znali, a z jeho vlastních dopisů si lze udělat přibližnou představu o jeho osobnostních rysech a vlastnostech. Byl drobné postavy. Jeho řečnické a pedagogické schopnosti nebyly zdaleka výborné, měl slabý hlas a nezřídka zadržával. Při přednáškách hovořil latinsky, přičemž mnozí nerozuměli obsahu i z důvodu složitosti podávaného tématu. Celkově však patřil k oblíbeným profesorům, dokázal inspirovat bohoslovce, kteří toužili po teologickém poznání a duchovní hloubce. Vyznačoval se mírnou povahou a smyslem pro humor, ale pokud se jednalo o obranu věcí církve, měnil se v ostrého, rázného bojovníka, který nesnáší přetvářku. Posledně zmíněná vlastnost se mimo jiné projevovala v kontextu kulturního boje a jako odpověď na polemiku se starokatolickou církví.

Ve své vědecké práci byl kolínský profesor schopen reflektovat a posouvat své názory pod vlivem hodnocení druhých, současně si však dokázal své podložené a promyšlené stanovisko ustát. Odděloval osobu od její vědecké práce, jinými slovy měl v úctě druhého člověka, přičemž se neváhal upřímně vyjádřit – jak kladně, tak kriticky – k jeho názorům a myšlenkám. Stejně tak, zdá se, byl schopen přijmout negativní hodnocení své osoby a nereagovat unáhleně pod vlivem emocí.⁴⁸ Až do smrti jej motivovala touha se učit, být v roli učedníka, s čímž souvisel i postoj radostné skromnosti vůči vlastním výkonům. O jeho pokoře svědčí též skutečnost, že prý dvakrát odmítl titul monsignora, tajného papežského komořího.⁴⁹

Co víme o Scheebenově spiritualitě? Na prvním místě o ní vypovídají samotné jeho spisy. Nejenže v nich soustavně klade důraz na propojování dogmatiky s duchovním životem, v čemž se stal vzorem a inspirací

47 Podnětem byla kniha Alberta von Thimuse *Harmonikale Symbolik des Alterthums* (1868).

48 Konkrétním příkladem může být vztah s jeho bývalým učitelem J. Kleutgenem, o němž budeme hovořit v následující kapitole. Srov. T. Marschler: Scheeben und Kleutgen, s. 459–484.

49 Druhé odmítnutí je známo pouze ze Scheebena dopisu a jiný zdroj to nepotvrzuje. Srov. F. Haider: *Die Würde des Christen*, s. 45.

pro pozdější badatele a teology i z českého prostředí. I nápis na jeho hrobě, který níže uvádíme v latinském originále, ukazuje na propojenost autentického křesťanského života, vyznávané nauky a sepsaného díla. Některými byl označován za mystika, tedy člověka hluboce duchovního. Výrazná pro něj byla mariánská úcta, která se promítá i do jeho mariologie. Každý den se modlil růženec. Vlivem častých nemocí se u něj prohluboval smysl pro oběť.⁵⁰ K vnější stránce jeho spirituality patřily každoroční exercicie, účast na poutích, podpora bratrstev a jiných katolických společenství. Velmi silně vnímal svou službu kněze coby zpovědníka.

Kolínský teolog byl žel chatrného zdraví. Trpěl silnými bolestmi hlavy, onemocněním očí a dnou, kteréžto nemoci mu často bránily v práci. Během zimy 1885/86 se ke dně přidal zánět ledvin a plic, a proto podstoupil intenzivní léčbu v Karlových Varech. Jeho jméno jsme našli na seznamu pacientů od května do června 1886.⁵¹ Poté, co na konci září 1887 odevzdal do tisku poslední část *Handbuch*, vypravil se do bavorských lázní Wörishofen, vedených katolickým knězem Sebastianem Kneippem.

Na začátku července následujícího roku dostal zápal plic a byl hospitalizován v kolínském nemocnici sv. Vincence. Sám arcibiskup Philipp Krentz⁵² přišel k jeho smrtelnému loži a papež Lev XIII. mu zaslal telegram se svým požehnáním. Meckenheimský rodák dokončil svou pozemskou pouť 21. července 1888 kolem druhé hodiny odpolední ve věku pouhých 53 let. Tři dny nato se s ním více než sto kněží rozloučilo v seminárním kostele Mariä Himmelfahrt a jeho tělo spočinulo na městském ústředním hřbitově Melaten. Roku 1890 mu jeho žáci a přátelé nechali postavit nad hrobem pomník v novogotickém stylu se sochou svatého Tomáše Akvinského, který nese nápis: „... obiit M. J. Scheeben integritate vitae, doctrina, scriptis eximius.“

50 K jeho vnímání utrpení srov. A. Eröss: Matthias Joseph Scheeben – ein Mystiker der Neuscholastik, s. 191–192.

51 *Karlsbader Kurliste*, č. 34 (8. května 1886) Karlsbad: F. J. Franieck 1905–1944, s. [2]. Příjezd 4. května.

52 Philipp Krentz byl jmenován arcibiskupem kolínským roku 1885.

ČÁST DRUHÁ

SCHEEBENOVO TEOLOGICKÉ DÍLO A ZÁJEM O NĚJ VE SVĚTĚ A ZE STRANY ČESKÉ DOGMATICKÉ TEOLOGIE

Do nynější partie knihy jsme začlenili tři kapitoly. První má uvést čtenáře do Scheebenova odkazu na poli dogmatické teologie, čímž představuje jakýsi odrazový můstek pro všechny další kapitoly naší monografie. Do jisté míry zde navazujeme na předchozí část, v níž jsme některé informace zmínili v kontextu života německého myslitele. Druhá kapitola se soustředí na základní tendence v recipování Scheebenova dogmaticko-teologického, případně spirituálněteologického díla ze strany katolické teologické obce ve světě. Tato má spíše přehledový charakter a slouží především jako kontext pro kapitolu následující, která se věnuje zájmu o odkaz kolínského profesora v české katolické dogmatické teologii. Protože se jedná o podrobnou analýzu, interpretaci a vyhodnocení poměrně rozsáhlé české teologické produkce, zaujímá zmíněná kapitola v rámci druhé části knihy největší prostor.

III. Scheebenovo dogmatickoteologické dílo – kontext, zdroje a základní struktury myšlení

Třetí kapitola knihy si klade za cíl uvést čtenáře do dogmatickoteologického díla německého myslitele M. J. Scheebena. Sestává ze šesti partií. První představí dobový kontext teologické vědy. Načrtneme základní charakteristiku manualistické dogmatiky s jejími světlými i stinnými stránkami, abychom pak mohli lépe vnímat Scheebenovu jedinečnost na straně jedné i souzvuk a podobnost s dobovými trendy na straně druhé. Na to naváže podkapitola věnující se římskému prostředí, v němž meckenheimský rodák absolvoval kněžskou a filozoficko-teologickou formaci. Zde představíme zvláště tři vyučující z Tovaryšstva Ježíšova s jejich počiny na poli teologie a přiblížíme, jakým způsobem ovlivnili Scheebenovu budoucí dogmatickou reflexi. Třetí podkapitola pak přináší přehled spisů kolínského profesora, jež jsme rozdělili do tří skupin podle teologických disciplín. Většinu děl doprovází krátká charakteristika. Ve čtvrté partii se pokusíme objasnit základní struktury dogmatickoteologického myšlení v autorových dvou hlavních spisech – *Handbuch der katholischen Dogmatik* a *Die Mysterien des Christentums*. Bude nás zajímat, jak kolínský profesor vymezuje dogmatickou teologii, definuje její úkoly a jakou metodou pracuje. Následující podkapitola mapuje jednu kategorii Scheebenových pramenů dogmatické teologie, konkrétně se zastavíme u děl nejvýraznějších křesťanských myslitelů od nejstarších dob do počátku devatenáctého století. Poslední oddíl této kapitoly přináší obecnější hodnocení dogmatickoteologické práce našeho autora, a doplňuje tak, co nebylo vysloveno v předešlých partiích.

III.1 Světla a stíny dogmatické teologie v éře manualistiky

Teologické dílo M. J. Scheebena náleží do epochy tak zvané manualistiky, která začíná po Tridentském sněmu a uzavírá se až po Druhém vatikánském koncilu. **Manuály** sloužily primárně jako studijní příručky dogmatické teologie ke vzdělávání adeptů kněžství. Členily se do samostatných tematických pojednání, tak zvaných traktátů, a jejich základní stavební jednotkou byla tak zvaná teze, tedy učení magisteria nebo určitá teologická poučka vyvozená z Písma a tradice.⁵³ Výchozí teze se ospravedlňovala argumenty z Písma, z výroků magisteria (autorita všeobecných koncilů a apoštolského Stolce) a z tradice (autorita církevních otců, církevních učitelů a následných generací teologů). Poté měla být teze podepřena argumenty z rozumu (autorita filozofů a historiků). Nakonec se vyjmenovala bludná či nepřijatelná mínění. Jednalo se o přístup v zásadě ahistorický.⁵⁴ Právě uvedené autority lze pojmenovat jako prameny křesťanské víry (*loci theologici*), které roku 1562 uspořádal do deseti kategorií španělský dominikán Melchior Cano. Ve druhé polovině osmnáctého století je podle váhy a funkce rozlišil jezuita Heinrich Kilber. Podle něj Písmo a apoštolská tradice představovaly konstitutivní principy víry. Autoritu církve, všeobecných koncilů a římské církve či apoštolského Stolce označil za principy direktivní. Konečně autoritu církevních otců spolu s autoritou církevních učitelů a následných generací teologů považoval za pomocné principy.⁵⁵ Nutno však doplnit, že apoštolská tradice byla vždy nesena jinými prameny a že zmíněné rozlišení nebylo všeobecně sdíleno.

Během manualistického období došlo k postupnému **rozvětvení teologie do specializovaných disciplín**, přičemž již z dob scholastiky měla určitou samostatnost biblická exegese a zcela samostatné bylo studium církevního práva. Od původně jednotné teologie se v sedmáctém století, někde možná také poněkud dříve, oddělila morální teologie, následně

53 V dokumentech Tridentského koncilu se pojem tradice vyskytuje v singuláru a plurálu. Mluví se o apoštolské a církevní tradici (tradicích), případně tradici otců. Srov. *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha: Krystal OP 2015; Ctirad Václav Pospíšil: *Hermeneutika mystéria: Struktury myšlení v dogmatické teologii*, 2. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství 2010, s. 74–75. Teprve J. A. Möhler a po něm římská škola i J. H. Newman začali rozlišovat tradici otců (*consensus patrum* jako synonymum tradice), tedy jejich víru vyjádřenou v krédech na jedné straně a na straně druhé jejich osobní pohledy v jejich spisech. Srov. Joseph Carola: *La metodologia patristica nella teologia preconciliare dell'Ottocento*, *Gregorianum* 97, č. 3 (2016), s. 605–617, zde 609.

54 Srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, s. 59, 61.

55 Srov. M. J. Scheeben: *Handbuch*, 1, č. 213.

asketika či mystika (dnešní spiritualita), později vykryštovala samostatná apologetika (dnešní fundamentální teologie). V době osvícenství se pak na teologických učilištích a fakultách ustavil předmět praktické čili pastorální teologie.⁵⁶

Navzdory jistým kladům dosáhla dogmatická teologie manualistické epochy svých limitů a projevy se v ní závažné **nedostatky**. Tvořivá teologická reflexe byla potlačena ve prospěch zakonzervovaného souboru pravd víry, jimž věřící musel přitakat a nad nimiž vládla mocná ruka magisteria. Mnohdy proces probíhal mechanicky, ba dokonce byly ze stávajících tezí vyvozovány určité nové pravdy, jimž se přikládala ve srovnání s dřívějšími přílišná důležitost. U četných autorů manuálů se vytratilo úzké propojení teologické reflexe s duchovním životem, pročež se ještě více otevřela trhlina⁵⁷ mezi dogmatikou a spiritualitou, mezi teorií a praxí. Dogmatika se příliš ontologizovala, stala se více předmětem vzdálené víry či teologické spekulace, avšak neměla čím inspirovat vztah věřícího k Bohu. Zřejmé to bylo například u christologie, jež věnovala velký prostor Kristově božské identitě, a nedostatečně se zabývala Ježíšovým pozemským životem.

Rozdělení do jednotlivých traktátů vedlo u mnohých teologů k tomu, že zapomínali na princip analogie víry, tedy nedokázali jednotlivé pravdy víry vzájemně propojovat, a jejich spisům scházel jednotný architektonický princip. Kupříkladu se to ukázalo na tajemství Nejsvětější Trojice. Ústřední pravda víry zůstala izolována v traktátu *De Deo uno et trino* a v zásadě se nepromítala do ostatních křesťanských tajemství.

Zatímco manualistika byla v sedmnáctém a osmnáctém století na výši své doby, zejména ve století následujícím nedokázala držet krok se změnami ve společnosti a s novými filozofickými proudy a vědeckými poznatky, včetně rozvoje biblické exegeze a hermeneutiky v protestantském prostředí. Vzhledem ke své primární roli, tedy určena k přípravě budoucího kléru, se dogmatika uzavřela v klerikálních strukturách myšlení a nedokázala reagovat na výzvy evangelního působení církve

⁵⁶ Srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, s. 59–60; M. J. Scheeben: *Handbuch*, 1, č. 2.

⁵⁷ Tato neblahá tendence, tedy oddělení technické, školské teologie od spirituality, se začíná projevovat již ve čtrnáctém století a jde ruku v ruce s určitým úpadkem scholastiky. Někdo by mohl nabýt dojmu, že se jednalo o nedostatek pouze ze strany dogmatické teologie, to však není celá pravda. Kořen problému tkvěl a dodnes namnoze tkví rovněž v tom, že morální teologie a následně ona spirituální kontakt s dogmatickou teologií v zásadě nevyhledávají. Morální teologie tak říká, co je třeba dělat, nedokáže však odhalovat nejhlubší odůvodnění, ono systematickoteologické proč. Dogmatická teologie zase kvůli oné odtrženosti ztrácela svůj praktický rozměr. Po překonávání tohoto neblahého dědictví naléhavě volal například Hans Urs von Balthasar a další velikáni katolické systematické teologie 20. století.

v proměňujícím se světě. V našem geografickém prostoru se pod vlivem osvícenského josefinismu dokonce stala popelkou mezi ostatními, „praktičtějšími“ předměty teologických fakult.⁵⁸

I přes četné neduhy, které nadále přetrvávaly, započaly se v průběhu první poloviny devatenáctého století na některých místech projevat **obrodné tendence**. V Německu jmenujme dvě centra obnovy. První byla tak zvaná **katolická tübingenská škola**, jejíž počátky sahají k roku 1817. Ovlivněna myšlenkami německého idealismu, romantismu a protestanské biblické hermeneutiky začala klást důraz na historický rozměr teologického myšlení a vnímat církev jako vyvíjející se formy křesťanství. Zabývala se soudobým výkladem zjevených pravd s přihlédnutím k tradici a moderním problémům. Dogmatici začali užívat spekulativní metodu inspirovanou Tomášem Akvinským.⁵⁹ Druhým zdrojem obrodného hnutí byl tak zvaný **mnichovský kruh**, mezi jehož protagonisty patřili jak kněží, tak laici. Jejich cílem bylo posílit uvědomění vlastní katolické identity a snaha angažovat se ve společensko-politické diskuzi. I oni byli otevření některým novým filozofickým myšlenkám, zejména romantismu, a akcentovali historické vědomí.⁶⁰

Taktéž v Itálii si někteří teologové ve čtyřicátých letech uvědomovali odtrženost katolického myšlení od společensko-kulturního života a začali reagovat na aktuální otázky doby.⁶¹ Ačkoli se zde v dogmatickoteologické reflexi udržela kontinuita, a to v užití pozitivní metody, vyvstala potřeba vnést do ní obrodné impulzy. Tyto jsou spojovány s tak zvanou **římskou školou**. Jejimi iniciátory byli členové Tovaryšstva Ježíšova, kteří po obnovení řádu působili na římských univerzitách Gregoriana a Laterán nebo při koleji Propaganda fide. Tamní dogmatici navazovali na pozitivní teologii sedmnáctého a osmnáctého století. Kladli důraz na biblicko-patristickou metodu. Nově, pod vlivem německé tübingenské

58 Ke stínům manualistického období srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, s. 61–63; M. J. Scheeben: *Handbuch*, 1, č. 1100, 1109–1113.

59 Roku 1817 byla katolická fakulta přičleněna k tübingenské univerzitě. Jejím zakladatelem byl Johann Sebastian Drey a hlavním exponentem Johann Adam Möhler. Srov. K. J. Rivinius: *Der Weg des deutschen Katholizismus*, s. 221–222; Evangelista Villanova: *Historia de la teología cristiana*, III. *Siglos XVIII, XIX y XX*, Barcelona: Herder 1992, s. 445–446, 452–461.

60 V čele mnichovského kruhu stál publicista, spisovatel a laický teolog Joseph Görres. Vliv hnutí překročil hranice německých zemí. Významnou osobností byl např. historik, teolog a církevní politik Ignaz Döllinger, který se později negativně vymezil vůči nově vyhlášenému dogmatu o papežské neomylnosti na Prvním vatikánském koncilu. Srov. K. J. Rivinius: *Der Weg des deutschen Katholizismus*, s. 220–221; E. Villanova: *Historia de la teología cristiana*, III, s. 461–466.

61 Roku 1841 začali jezuita Matteo Liberatore a diecézní kněz Gaetano Sanseverino vydávat v Neapoli časopis *La Scienza e la Fede*. Tito teologové taktéž hledali inspiraci ve scholastice, zvláště tomismu. Od roku 1850 se prvně jmenovaný angažoval v Římě a inicioval periodikum *La Civiltà Cattolica*.

školy, začali rozlišovat mezi *consensus patrum* (všeobecným souhlasem ve víře otců a církve) a teologickými názory jednotlivých myslitelů. Vykrytalizoval zde také pojem *communis fidelium sensus* čili všeobecný smysl pro víru, který je přítomen v „církvi slyšící“ a je v souladu s autoritou „církve učící“. Papež Pius IX. aplikoval zmíněný koncept roku 1849 při přípravě na vyhlášení dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie. Spolu s pozitivní metodou používali teologové římské školy některé postupy scholastické spekulativní metody.⁶²

S obnovnými procesy v katolické teologii a filozofii je třeba jmenovat hnutí, které překračovalo jednu instituci. **Novoscholastika** hledala nové impulzy ve scholastickém myšlení, zejména v odkazu Andělského doktora, a proto ji můžeme také označovat jako novotomismus. Teologové všech zaměření se snažili osvojit pojmový aparát scholastické filozofie. V dogmatice, která staví na dvojím základu Písma a tradice, se ve vztahu k tradici použila metoda Tomáše Akvinského. Vyjasnil se vztah středověké scholastiky k patristice a antické filozofii. Díky kvalitním edicím se stala přístupnější díla středověkých myslitelů, jejichž myšlení mohlo být lépe využito jako teologický pramen. Vezmeme-li v potaz obsah, pak je třeba konstatovat, že dogmatici nedokázali vybědnout z mezí středověké a barokní scholastiky, protože se nenechali ovlivnit přínosy tehdejší biblické teologie. V rané fázi se novoscholastika projevila například v úsilí některých italských teologů⁶³ a v tübingské škole. Ve druhé polovině devatenáctého století pak novoscholastika měla sehrát roli obránky před novými filozofickými proudy a tak zvanými modernistickými tendencemi v katolické teologii. Magisterium se za význam a nutnost studia scholastiky a tomismu jasně postavilo roku 1879 v encyklice *Aeterni Patris*. Po jejím vydání byla po celém katolickém světě zakládána centra pro studium, vydávání a vyučování její metody a nauky.⁶⁴

62 Název římská škola použil poprvé v roce 1937 Heribert Schauf, který jej spojil s učiteli dogmatické teologie na Gregorianě, ztotožňované tehdy s Římskou kolejí. Prvními protagonisty byli G. Perrone, C. Schrader, C. Passaglia a J. B. Franzelin. Jejich metodu pak užívali další dogmatici a přenesla se do celé Evropy. Srov. Walter Kasper: *Die Lehre von der Tradition in der Römische Schule*, Freiburg – Basel – Wien: Herder 1962; Klaus Reinhardt: *Der dogmatische Schriftgebrauch in der katholischen und protestantischen Christologie von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, München – Paderborn – Wien: Verlag Ferdinand Schöningh 1970, s. 158; Brunero Gherardini: La gloriosa scuola Romana, in: *Signum in bonum: Festschrift für Wilhelm Imkamp zum 60. Geburtstag*, ed. Nicolaus U. Buhlmann – Peter Styra, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2011, s. 289–290; J. Carola: La metodologia patristica, s. 605–617.

63 Teologové V. Buzzetti a S. Sordi v Piacenze, M. Liberatore SJ a G. Sanseverino v Neapoli atd.

64 Srov. Gottlieb Söhngen: Neuscholastik, in: *Lexikon der Theologie und Kirche*, VII. *Marcellinus bis Paleotti*, ed. Josef Höfer – Karl Rahner, Freiburg im Breisgau: Herder 1962 (1986), sl. 923–926; E. Villanova: *Historia de la teología cristiana*, III, s. 585–591.

III.2 Římské prostředí a vybraní Scheebenovi vyučující

Po obeznámení se s dobovým kontextem dogmatické teologie se dostáváme ke konkrétním osobám, které měly bezprostřední vliv na Scheebenovu teologickou práci. Vydáváme se do prostředí římských institucí, semináře Germanicum-Hungaricum a univerzity Gregoriana, kde se odehrávala jeho sedmiletá filozofická, teologická a kněžská formace a s níž zůstal po celý život ve styku po osobní i odborné stránce. Z celé řady kněží, s nimiž se v semináři a na univerzitě setkával, blíže představíme tři jezuitu, kteří sehráli nejvýraznější roli v teologické formaci mladíka z Meckenheimu. Carlo Passaglia se narodil v italském městě Lucca, Johann Baptist Franzelin pocházel z Tyrolska a Joseph Kleutgen byl původem z Vestfálska. První dva náleží k protagonistům tak zvané římské školy a jsou žáky jejího zakladatele, Giovanniho Perroneho. Třetí z teologů, Joseph Kleutgen, absolvoval teologická studia v Německu a ve Švýcarsku a po přesunu do Říma se zasazoval o vzkříšení scholastiky, jejíž filozofický způsob spekulace se snažil nově využívat v teologii. Scheeben se s jeho myšlením konfrontoval i v následujících letech, během svého dozrávání a vrcholné zralosti coby dogmatika.

Nutno podotknout, že Scheebenovi vyučující patřili do širšího kontextu katolických teologů, kteří se při naplňování společných cílů navzájem ovlivňovali, podporovali i kritizovali. Kruh se neomezoval na oblast Věčného města, protože šlo taktéž o kontakty s jinými evropskými mysliteli. Ilustrujme to jedním konkrétním příkladem.

Na podzim roku 1846, tedy jen několik let před Scheebenovým studiem, přicestoval do Říma anglický teolog, čerstvý konvertita ke katolicismu John Henry Newman.⁶⁵ Důvodem byla jeho příprava na přijetí

65 Angličan John Henry Newman (1801–1890) je nesmírně zajímavá osobnost s nelehkým životním příběhem. Vysvěcen na kněze anglikánské církve patřil nejprve k jejímu evangelikálnímu křídlu. Postupně začal tíhnout ke směru (tzv. high church), který měl v mnohém blíže ke katolické církvi než k reformační tradici a jehož reprezentantem bylo tzv. Oxfordské hnutí. Newman patřil k jeho čelním představitelům. Poctivé zkoumání vývoje dogmatu a církevních tradic jej roku 1845 přivedlo k rozhodnutí přestoupit do katolické církve. Během pobytu v Římě (1846–1847) se blíže seznámil s oratoriány sv. Filipa Neriho a po návratu do vlasti založil první komunitu v Anglii, a to v Birminghamu. Angažoval se taktéž v zakládání katolické univerzity v Dublinu. Setkával se s nepochopením a ústrky ze strany svých bývalých souvěrců anglikánů, vlastních spolubratrů oratoriánů i některých katolických hierarchů. V roce 1879 jej papež Lev XIII. jmenoval kardinálem. Tiskem vyšly sbírky jeho kázání, autobiografický spis *Apologia pro vita sua*, historicko-teologické a apologetické texty či básně. Jeho beatifikace proběhla roku 2010 a kanonizace o devět let později. Srov. např. Dermot Mansfield: *Heart Speaks to the Heart: The Story of Blessed John Henry Newman*, Dublin: Veritas 2010.

katolické kněžské ordinace. O rok dříve vyšel jeho klíčový spis o vývoji dogmatu *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, který časově koresponduje s jeho dozráním ke konverzi. Na základě studia patristických textů zde tvrdí, že je nutné, aby se způsob sdělování křesťanské pravdy s dobou vyvíjel, aniž by se ztratila věrnost evangelnímu poselství. Z tohoto důvodu musí církev mít své ústředí jednoty a autority, kterým je papežský stolec. Newmanův spis vyvolal v protestantském i katolickém prostředí rozporuplné reakce.⁶⁶

V hlavním městě papežského státu se osobně setkal s velikánem tehdejší dogmatiky, Giovannim Perronem.⁶⁷ Italský jezuita totiž v letech 1835–1842 publikoval devítisvazkový dogmatický manuál *Praelectiones theologicae*, který se stal jedním z nejužívanějších po celém katolickém světě. Angličan tehdy dokázal před Perronem obhájit své myšlenky z výše uvedené monografie. Ba co víc, byl to počátek jejich dlouhodobého korespondenčního i osobního kontaktu, neboť Newman v letech evropských revolucí hostil ve své zemi zmíněného jezuitu a jeho spolubratry Passagliu a Franzelina. Vzájemné ovlivňování myšlenek mezi italským jezuitou a Newmanem se týkalo přinejmenším tří témat, z nichž první byla patristika. Zde oba čerpali se spisů již zesnulého německého teologa J. A. Möhlera, představitele tübingsenské školy, a vzájemně se na tomto poli inspirovali. Četbu textů církevních otců Angličan podmiňoval, stejně jako jeho starší kolega, ohledem na jejich historický kontext a pro posuzování jejich učení definoval sedm kritérií. Druhým tématem byl koncept *consensus fidelium*, jež viděl jako autentické svědectví apoštolské víry a esenciální součást tradice (předávání) víry. Využil jej v práci *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine* (1859). S podobným pojmem jsme se již setkali v římské škole a jejím autorem byl právě Perrone. Za třetí se shodovali v nutnosti autority magisteria pro rozlišování soudobých otázek.

66 Např. katolický teolog a církevní historik I. Döllinger s ním souhlasně sdílel myšlenku o historickém rozměru a vývoji církevní nauky. Na zpáteční cestě z Říma na britské ostrovy se Newman zastavil v Mnichově, aby neopomněl příležitost se s ním potkat.

67 Giovanni Perrone (1794–1876) vyučoval dogmatiku a orientální jazyky na Gregorianě (1824–1830, 1838–1849, 1852–70. léta). Zastával funkci konzultora římských kongregací, podílel se na definici apoštolské konstituce *Ineffabilis Deus* o Mariině neposkvrněném početí a účastnil se Prvního vatikánského koncilu. Jeho dílo *Praelectiones theologicae* vyšlo poprvé v letech 1835–1842, šířilo se po katolickém světě, celkově bylo vydáno 34krát. Kompendium, tedy zkrácená verze o dvou svazcích doznala 47 vydání. Srov. Walter Kasper: Perrone, Giovanni, in: *Lexikon der Theologie und Kirche*, VIII. *Palermo bis Roloff*, ed. Josef Höfer – Karl Rahner, Freiburg im Breisgau: Herder 1963 (1986), sl. 282.

Nakonec se ještě zastavme u Newmanova pohledu na soudobou katolickou formaci na koleji Propaganda fide, kde se bohoslovci asi ze třiceti zemí připravovali na své poslání v misiích. Zde dotyčný během jednoho akademického roku navštěvoval přednášky z dogmatické a morální teologie. Šestačtyřicetiletý intelektuál činný na poli teologie, historie, poezie apod., který dříve působil v univerzitním prostředí, byl zklamán z nízké úrovně teologického studia, a to jak z hlediska jeho obsahu, tak ze zřetele metody, jakým se daná látka předkládala. Při odjezdu si dovolil zodpovědným autoritám, jimiž byli jezuité, předložit konkrétní návrhy, jež by mohly přispět ke kvalitnější formaci dospělých mužů a budoucích misionářů, kteří budou brzy čelit náročné realitě v nejrůznějších destinacích po celém světě. Newmanovi vždy leželo na srdci, aby křesťanské poselství aktuálně reagovalo na proměňující se kulturně-společenský kontext a radostná zvěst evangelia oslovovala lidi ve všech situacích a prostředích.⁶⁸

V daném kontextu nás zajímalo, zda se Scheeben nechal oslovit některým ze spisů velkého anglického teologa. Žel dílo kolínského profesora obsahuje jedinou explicitní zmínku: v *Handbuch der katholischen Dogmatik* se autor odvolává na Newmanův dopis, jenž pojednává o Paně Marii. S právě vyřčeným souvisí otázka, zda uměl anglicky. Zajímavé je, že v bibliografiích, které jsou součástí jeho spisů, se anglické tituly nevyskytují.

Nyní se již věnujme prvnímu z Perroneho žáků a známému J. H. Newmanu. Italský jezuita **Carlo Passaglia** (1812–1887)⁶⁹ stál v čele katedry dogmatické teologie na Gregorianě do konce akademického roku 1857, tedy po dva roky Scheebenovy teologické fáze studia. Spolu s ním byl přednášejícím daného předmětu Clemens Schrader SJ,⁷⁰ jeho přítel

68 K Newmanovi a Perronemu srov. D. Mansfield: *Heart Speaks to the Heart*, s. 65–66, 76–81; H. Schauf – A. Eröss: *Zur Einführung*, s. 3–4; J. Carola: *La metodologia patristica*, s. 609–614.

69 Passaglia byl nejdříve studijním prefektem na Germaniku. Na Gregorianě nejprve vyučoval kanonické právo a v polovině 40. let se stal profesorem dogmatiky. Poté, co se nedokázal vyrovnat s odchodem svého kolegy Schradera do Vídně, nastoupil na papežskou univerzitu La Sapienza (1858) a následně opustil Tovaryšstvo (1859). Kvůli spisu z roku 1861 na téma vztahu mezi papežským státem a sjednocující se Itálií, který byl dán na index, byl nucen odejít z Říma a na státní univerzitě v Turíně vyučoval morální teologii. Roku 1862 byl suspendován z kněžské služby a exkomunikován. Pracoval i v politice a byl členem italského parlamentu. Pozitivně reagoval na encykliku *Aeterni Patris*. Zemřel smířen s církví. Srov. Augustin Kerkvorde: *La formation théologique de M.-J. Scheeben à Rome, 1852–1859*, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 22 (1946), s. 177–179; B. Gherardini: *La gloriosa scuola Romana*, s. 291; Heribert Schauf: *Passaglia, Carlo*, in: *Lexikon der Theologie und Kirche*, VIII. *Palermo bis Roloff*, sl. 133.

70 Clemens Schrader SJ (1820–1875) absolvoval Gregorianu. Poté zde vyučoval exegezi (1852–1854), následně dogmatiku (1855–1857). Byl odvolán do Vídně na teologickou fakultu,

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Christologie a soteriologie Matthiase Josepha Scheebena a jeho vliv na světovou a českou teologii.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.